

УДК 316.442

Сірий Є. В.

д-р соціол.н., проф. керівник НДС ф-ту соціології КНУ імені Тараса Шевченка
просп. Глушкова, 4д, м. Київ, 03680, Україна
тел.+380972637130, e-mail: socio1@mail.ru

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ ТА ПОБУДОВИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ

У даному матеріалі, у ракурсі комплексного аналізу дослідницьких проблем вивчення соціальної напруженості висвітлено основні напрямки та спроби системного аналізу об'єкт-предметної системи соціальної напруженості та побудови її концептуальної моделі. Презентовано інтерпретаційні, операціоналізаційні та експлікаційні дії щодо явища соціальної напруженості. Для програмування системи дослідження соціальної напруженості її оцінювання та виміру в межах моніторингових опитувальних засобів, висвітлені основні установчі питання та завдання, принципи та шляхи їх розв'язання, зокрема: операціоналізаційно-експлікаційні процедури об'єкт-предметних компонентів соціальної напруженості, синтез робочого поняття соціальної напруженості, уточнення іншого категоріального апарату, класифікація та групування чинників соціальної напруженості, предметна визначеність дослідження, експлікація гносеологічних засобів дослідження, поліструктурний аналіз соціальної напруженості, робочі уточнення її іманентних сторін еності в рамках її системного аналізу.

Ключевые слова: соціальна напруженість, системний аналіз, концептуальна модель, психологічна природа напруженості, фактори, компоненти, форми напруженості.

Актуальність, мета. Відкритість інформаційно-аналітичного поля системи вітчизняних соціогуманітарних наук упродовж двох-трьох десятиліть на пострадянському просторі дає можливість усвідомити іманентність нашому суспільству такого явища як соціальна напруженість. Цей феномен останнім часом дедалі інтенсивніше став набувати характерних ознак для сучасного українського соціума. Однак у цьому дослідницькому полі є свої проблеми. Незважаючи на наявність низки відповідних досліджень, методів та методик оцінки соціальної напруженості в суспільстві, відкритим залишається питання розробки відповідної методики, котра б дозволяла проводити інтегральне оцінювання як власне її, так і впливу її окремих чинників на активізацію протестних настроїв. Кидається в вічі наявна неоднозначність інтерпретативних практик соціальної напруженості, розрізненість концептуальних підходів та пояснень різних її аспектів, проблеми методології, вибудови методик та пошуку інструментарію. Сам термін «соціальна напруженість» інтерпретується в соціальних і гуманітарних науках по-різному і є предметом міждисциплінарного аналізу. Тому є певна невідповідність у здійснених дослідницьких практиках щодо наукової

коректності інтерпретації соціальної напруженості. Відтак її вивчення та вимір вимагає пошуку відповідних валідизованих «універсалізованих» засобів пізнання. Попередньо перед соціологічною наукою стоїть *мета і завдання* вияву та вирішення відповідних дослідницьких теоретико-методологічних проблем. З цим вкрай актуальним представляється завдання розробки соціологічного концепту, відповідного інструментарію для її вимірювання.

Попередні дослідження. Проблемами виміру соціологічними методами рівня соціальної напруженості та потенціалу соціального протесту певною мірою переймалися такі вітчизняні дослідники, як: В. Небоженко (соціальна напруженість і конфлікти в українському суспільстві) в аспекті тематики «Україна на шляху до відкритого суспільства», Є. Головаха, Н. Паніна (готовність до соціального протесту: динаміка, регіональні особливості і чинники формування), М. Міценко, О. Балакірева (соціальна напруженість у суспільстві: проблеми виявлення та аналізу), Е. Ключенко (діагностика та методологічні засади дослідження соціальної напруженості в суспільстві, що трансформується), М. Слюсаревський (соціальна напруженість: теоретична модель необхідних і достатніх показників), Л. Бевзенко (помаранчева революція як соціальна біфуркація), І. Бекешкіна (протестні настрої помаранчевої революції), О. Владико (готовність населення України до соціального протесту), В. Перебенесюк (соціальні конфлікти і молодь), Н. Ходорівська (протестні наміри громадян України у світлі виборів — 2004) та ін.

Неповний перелік дослідницьких практик вказує на їх предметну різноплановість та структурність. В одних вектор дослідження спрямований на окремі аспекти виміру соціальної напруженості, в інших — на дослідження онтологічних та методологічних її аспектів. Кожна дослідницька практика по-своєму заслуговує на увагу та певне використання відповідного дослідницького досвіду. Однак у нашому випадку йдеться про теоретичні та в подальшому емпіричні формати концептуальних моделей соціальної напруженості, котрі відповідатимуть запитам валідизації та верифікації даного предметного пізнання.

Виклад матеріалу. Як відомо, ключовим моментом у проектуванні соціологічного дослідження є уточнення інформаційних потреб, котре недооцінюється на початку дослідницької роботи, що, власне, і є джерелом непорозумінь в генерації істинності предмету дослідження і його наукової проєкції. Не є винятком і дослідження соціальної напруженості. Тут ставиться ключове питання: «що і для чого, власне, досліджується, вивчається?» в системі координат «суспільні запити — соціальна проблема — наукова проблема». Цим певною мірою і задаються дизайн інтерпретаційної (операціоналізаційної) структури об'єкта чи предмета дослідження. Сюди відносяться питання розгляду (проєкції) соціальної напруженості як явища чи стану; співвідношення макро-, мікрорівня дослідження; прогнозу негативних сторін розвитку суспільства чи попередження явного суспільного конфлікту та інше. Більш детально проаналізуємо ці моменти.

У вітчизняній соціології поняття соціальної напруженості розглядається у досить широкій палітрі, як правило в межах теорії соціальних змін і має декілька інтерпретацій: від «об'єктивної реальності» як величини природної активності соціальної системи, що супроводжує будь-який соціальний процес, відхилення від «раціонального» розвитку подій [1; 2], до «особливого стану суспільного життя», специфічного негативного стану соціуму, який виникає внаслідок несприятливих внутрішніх та зовнішніх умов, «рівня конфліктності», «соціального феномена» [3; 4]. Вона нерідко безпосередньо пов'язана із зростанням: активності різних суспільно-політичних формувань в боротьбі за владу; боротьби «нового» (прогресивної концепції розвитку суспільства) зі «старим»; діяльності різного роду екстремістських груп, зокрема сепаратистських; з активізацією злочинних елементів, різного роду помилками або некомпетентністю лідерів, штучно створеною ситуацією з боку різних політичних інституцій.

Проведений теоретико-методологічний аналіз дозволив уточнити категоріальний апарат дослідження. Так, на думку В. Головенько, — це поняття, що характеризує особливий стан суспільного життя, який вирізняється загостренням внутрішніх протиріч об'єктивного і суб'єктивного характеру, посилення у низці випадків дією зовнішніх обставин іншого походження [5]. П. Акініна, С. Рязанцева, Е. Тучков визначають напруженість як «інтегральний соціальний феномен, стан суспільства, що формується на основі високого незадоволення людей своїм соціальним, економічним і політичним становищем та рівнем, під впливом певних тенденцій розвитку суспільства, особливих умов і обставин» [6]. Тут відбиваються суперечності об'єктивного і суб'єктивного характеру, внаслідок дії матеріально-майнових (зростання цін, зниження доходів), соціально-професійних (втрата роботи, посилення безробіття), самоідентифікаційних (втрата соціального статусу) та інших чинників. Цими положеннями ми далі скористаємося у процедурі інтерпретації та операціоналізації різних смислових аспектів соціальної напруженості.

Найбільш загальними передумовами напруженості вважають стійку і тривалий час не вирішувану ситуацію розузгодження, протиріччя між потребами, інтересами, соціальними очікуваннями значної частини населення у різних сферах і мірою їх фактичного задоволення. Це і приводить до накопичення незадоволеності і психічної втоми, наростання дратівливості і посилення агресивності окремих груп і категорій людей

Вона виникає, коли більшість людей відчуває неможливість задовольнити власні життєво важливі (актуалізуючі) потреби. Іншими словами, йдеться про конфліктну ситуацію, що відбивається в психології населення. І тут ми задаємося іншим запитанням щодо об'єкта дослідження, а саме: «що підлягатиме виміру»: рівень стану, установки до дії, оцінки, самі дії, суспільна активність чи пасивність у взаєминах індивіда та соціальних інституцій тощо.

Саме окремим методологічним питанням стоїть конструювання оптимальної дизайн-моделі пізнавального засобу інструментарію дослідження або власне, які проєкції рефлексії, свідомості індивіда ми вивчатимемо.

У порядку уточнення, сюди ми відносимо: факти (фактологічні судження), що відбивають конкретні умови життя, обставини і форми активності людей; думки (раціонально-оцінні судження), що характеризують рівень декларативної підтримки/непідтримки і прийняття/неприйняття різних аспектів життя; настрої, як емоційно-оцінні судження, що дають змогу висловити характер оцінки щодо того чи того предмета дослідження; наміри (декларативні установки), показники, які характеризують готовність людині діяти в той чи той спосіб за певних суспільних обставин [7]. Звісно, це окреме вагоме питання у побудові виміральної методики, котра вимагає власного обґрунтування її принципів, критеріїв.

Іншим вектором в інтерпретаційно-експлікаційному полі стоїть питання: як розрізнити «неадаптованість» і «неспроможність» населення повноцінно жити в нових умовах, що у своє чергу вказує на вияв абсолютної чи відносної депривації у механізмі соціальної напруженості. Психологія та культура людини базується на певних установках щодо звичок та звичаїв, традицій, правил життя, різних формальних та неформальних інституційних форм, цінностей, установок, котрі до певної міри можна «зсунути» (проігнорувати, стерпіти тощо). Однак є межа у контексті об'єктивних та суб'єктивних потенціалах соціального терпіння.

Інша проблема розгортається в полі ототожнення соціальної напруженості з конфліктом. З одного боку, дослідники не розглядають її та конфлікт в плані їх передування один одному. Її можна інтерпретувати або як початкову фазу відкритого (масового) конфлікту, або як самостійний тип, тобто уповільнений прихований конфлікт (А. Желтухін), як протилежність інтересів соціальних груп (Ю. Платонов). Інші онтологічні аргументи дають право вважати, що це не так. Вона (СН) свідчить лише про наявність можливості розгортання конфлікту, є його обов'язковою передумовою, супроводжує процес його розвитку, починаючи із латентної форми, але не завжди приводить до конфлікту. Тому, згідно з вище згаданими аргументами, соціальну напруженість слід розглядати в асоціації з конфліктом, але не ототожнювати з ним. Вона завжди властива суспільству, навіть якщо не виражена в явному вигляді, але знаходиться в латентній стадії.

Феномен соціальної напруженості стає очевидний, коли форми її прояву дозволяють спостерігати цю об'єктивну реальність як явище, яке втілює зіткнення інтересів певних соціальних кластерів, деякі з яких не задоволені соціальним статусом і виконуваною роллю в суспільстві. Як бачимо, практично у всіх визначеннях соціальної напруженості відбивається її психологічна складова — співвідношення належного рівня задоволення домагань і реального становища справ. З цих положень ми далі будемо відштовхуватися в аргументації вибору і перебудові концептуального погляду на соціальну напруженість. І варто почати дослідження на рівні «мікркосму» — з дослідження психологічних мотивів, що спонукають до агресивної поведінки на індивідуальному рівні. Хоча соціологія і має справу з масовими формами поведінки, безперечно, витoki людської агресивності багато в чому закладені на підсвідомому рівні — емоційний стан людей, що відрізняється загостренням внутрішніх суперечностей об'єктивного і

суб'єктивного характеру (застосування пересічних методик у соціологічній та психологічній науках в предметних та фундаментальних дослідженнях є цілком нормальною звичною практикою).

Так як рівень соціальної напруженості змінюється залежно від переваг, очікувань і існуючої реальності, котрі є її внутрішніми детермінантами, то з цього ми робимо перший крок у розв'язанні теоретико-методологічної проблеми дослідження: її розгляд в траєкторії від психологічної складової до соціальної, від формату *стану, установок* до змін у соціальній поведінці; від окремих фіксованих випадків до інтегрованого загального.

На сьогодні практично всі дослідники, що займаються проблемою соціальної напруженості, сходяться в одному — це психологічний стан значних соціальних груп, можна сказати — групові емоції [8]. Спільними є акценти та нюанси визначення соціальної напруженості у зв'язці з дестабілізаційними процесами. В її основі, на їх думку, знаходиться групова незадоволеність, що виникає в результаті великого розриву між рівнем очікування істотних позитивних змін в матеріально-статусному полі і фактичним рівнем реалізації цих очікувань.

Важливим моментом у з'ясуванні різних аспектів соціальної напруженості є її структурування. З аналізу відповідних теоретичних джерел структура соціальної напруженості може бути представлена з декількох складових компонент: *емоційної; соціальної; ментальної і поведінкової*. Емоційна складова представляється домінуванням негативних переживань в повсякденному житті людей, формуванням і розвитком неадаптивних реакцій (стресу) у відповідь на несприятливі умови життя, нездатністю пристосуватися до нових соціальних умов, зниженням в цілому адаптивних здібностей в різних соціальних полях. Соціальний компонент напруженості виражається в зниженні зв'язаності, консолідації, зростанні роз'єднаності в суспільстві, особливо на мікросоціальному рівні (в безпосередньому оточенні індивіда, в сім'ї, на роботі, в колі близьких). Ментальний компонент представляється в зміні соціально-політичних орієнтацій, ціннісних і смислоттєвих установок, яка відбувається у членів спільноти під впливом тих несприятливих економічних, соціальних і політичних чинників, що діють тривалий час. Поведінковий як перехідний або «крайній» компонент напруженості виражається в розповсюдженні численних форм відхилень поведінки і зростання числа людей, готових до рішучих дій [9; 10].

Подальший її системний аналіз (синтез умовиводів та дослідницьких практик) дозволяє виявити, що на соціально-психологічному і поведінковому рівнях вона виявляється у таких процесуальних властивостях [11; 12]:

- розповсюдженні настроїв незадоволеності (депресія, страх, агресія) існуючою ситуацією в тій або іншій життєво важливій сфері суспільного життя;

- втраті довіри до влади, відчутті небезпеки, песимістичної оцінки майбутнього, атмосфері масового психічного неспокою, емоційного збудження, що можна визначити як дисфункцію суспільної свідомості, котра виявляється на індивідуальному рівні в емоційному стресі, світоглядній невизначеності і розповсюдженні форм відхилень поведінки;

– прояві на поведінковому рівні наростання готовності до дій, що розглядаються як вимушена поведінка, спрямована проти існуючого соціального порядку заради досягнення бажаного стану в стихійних масових діях (ажіотаж, різні конфлікти, мітинги, демонстрації, страйки, інші форми громадянської непокори і протесту (вимушені міграції і ін.);

– залученості в процес значної частини населення.

Спираючись на дану класифікацію ознак, узагальнюючи дисперсильзовані з різних джерел зауваження і досвід емпіричних досліджень, що проводилися в пострадянському просторі (починаючи з кінця 80-х), у структуруванні та типологізації соціальної напруженості дослідники виділяють окремі її фази (рівні, стадії) розвитку. Так званий фоновий рівень (*латентна стадія*), характеризується відносною збалансованістю умов і вимог; для початкової (*дифузної*) стадії властива явна невідповідність між перевагами, очікуваннями, потребами і реальним рівнем життя соціуму; стадія високого рівня (*явної*) соціальної напруженості, характеризується зростанням незадоволеності соціально-економічним і суспільно-політичним становищем.

Звісно, подані способи класифікації не претендують на статус універсальності, однак джерельна база, логіка аналізу виводить нас саме на подібного роду алгоритмізацію. Вивчення ж прихованої соціальної напруженості стосується оцінки і вимірювання установок, намірів і емоційного стану людей. Саме ця форма і представляє найбільший інтерес для соціологів.

Варто здійснити низку уточнень в системі різних проєкцій змістовних компонентів соціальної напруженості, перейти до типологізації та класифікації її різних сторін, чинників та компонентів. Як зовнішні фактори фахівцями виділяються [13–16]: соціально-економічні, що дозволяють підтримувати певний рівень життя; суспільно-політичні та соціальні, які гарантують соціальну захищеність і свободу людини; ціннісні, соціально-психологічні, що створюють умови для самореалізації та ефективної міжособистісної й групової взаємодії, та інші (екологічні значно рідше в масовому аспекті). В основі внутрішніх факторів соціальної напруги лежать психофізіологічні та особистісні якості кожної людини. Тут йдеться про установки щодо сприйняття людиною свого соціального середовища та зміни умов. До так званих внутрішніх, як показує дослідницький досвід, відносять: усвідомлення (сприйняття, засвоєння) соціальних змін через вплив (ступінь впливу) системи індивідуальних психосоціальних характеристик (культурна ідентичність, статусна ідентичність, правова свідомість, інтер/екстернальність, схильність до соціального оптимізму або песимізму (емоційний настрій), ціннісно-нормативні орієнтації індивіда і соціально-психологічна адаптація (певний її рівень). Поширеним індикатором у подібних вимірах стоїть залучення до аналізу характеристик інтер/екстернальності індивіда. Психологічний аспект напруженості створює внутрішні передумови і визначає здатність індивіда (групи) у зростанні напруженості і протестності. Саме психологічний аспект є центральним, таким, що визначає структуру прихованої напруженості.

Подальша операціоналізація зовнішніх чинників (за аналізом відповідних джерел) дозволяє виділити такі рівні, як: *загальнодержавні* (недовіра до політичних лідерів, складна економічна ситуація, порушення соціальної справедливості; *регіональні*, до яких відносяться: неефективна робота місцевих органів влади, високий рівень безробіття серед населення, проблеми в сфері міжнаціональних відносин, особливості культури в різних регіонах, етнічні суперечності, погіршення екологічної обстановки, гостра житлова проблема та ін.

З посиланням на дослідницький досвід, подальші інтерпретація та операціоналізація виводять нас на конкретно-інтерпретативне поле, в якому соціальна напруженість постає в суспільстві на рівні: масових настроїв (зростання емоційної напруженості — негативних емоцій: агресивність, нетерпимість, озлоблення, роздратованість тощо); громадської думки, усвідомлення ситуації, критичного мислення (ступінь «протестності», конфронтаційності політичної свідомості); масової поведінки (готовність людей до участі в акціях протесту).

«Протестність» як така виступає однією із форм соціальної напруженості або її складовою. У цьому аспекті слід розрізняти реальний протест (протест як дію), який являє собою актуальний політичний конфлікт, і потенційний протест — протест як установка, латентні форми його прояву [16; 17].

Потенційний протест як установка до дії у свою чергу залежить або складається з кількох взаємопов'язаних компонентів (на що вказувалося у дослідженнях Е. Ключенко), які є водночас складноструктурованими показниками: 1) психологічний потенціал соціального протесту (емоційна напруженість, соціальні очікування); 2) ступінь «протестності», конфронтаційності політичної свідомості людей (ставлення до соціального протесту і оцінка його ефективності); 3) поведінковий потенціал соціального протесту (готовність до соціального протесту), латентні форми дій [18].

Тут, на наш погляд, ключовим є питання про ті конкретні умови, які перетворюють масову акцію протесту з «нормального явища» в явище, що представляє загрозу владній системі (за аналогією дюркгеймівської логіки взаємоузгодженості «норми» та «патології»). Очевидно, що акції протесту мають значний потенціал не тільки з погляду кількості учасників, але і з їх якісних характеристик, зокрема: мета і настрої учасників, ступінь радикалізму, наявність елементів насильства, можливо антиурядової спрямованості. Тому у вимірювальних засобах увага повинна приділятися і підвищенню установки на протест, формам латентного протесту. Однак, як вже говорилося, не існує лінійної залежності між рівнем соціальної напруженості і ймовірністю протестних проявів. Тому ця система-зв'язка потребує нових евристичних та пізнавчих практик.

Під кінець здійсненої системно-аналітичної роботи варто дати робоче визначення соціальної напруженості. Це — інтегрований стан суспільства, який детермінований впливом зовнішніх чинників (ситуацією), умовами життєдіяльності індивіда (спільноти) та їх усвідомленням (сприйняттям)

через призму можливості задоволення актуальних потреб, ціннісної системи, усталеності практик та досвіду, форм індивідуалізації суспільного життя і окремих соціально-психологічних характеристик у різній їх комбінації, що формує та підвищує соціальну дистанційованість між індивідом та суспільством. Цей стан проявляється в емоційно-психологічному, поведінково-дієвому рівнях індивіда (спільноти) і носить потенціал суспільних змін. Механізм СН проявляється у різнокомбінованій інтеграції деприваційної симптоматики та моделей саморепрезентації людини (групи), кульмінацією яких є виникнення та поширення різних моделей неприйнятної для правлячої системи поведінки.

Висновки. Сформульовані установочні питання і завдання та запропоновані уточнення та визначення сприятимуть формуванню теоретичних та методологічних засад побудови системної концептуальної моделі соціальної напруженості. Базовими компонентами такої моделі повинні бути взаємообумовлені різнофакторні підсистеми зовнішніх та внутрішніх чинників, які характеризують: 1) соціальні контексти подій, які спричинюють наявний стан та зростання соціальної напруженості 2) симптоми соціальної напруженості (емоційні, соціальні, ментальні, поведінкові); 3) процеси взаємодій та комунікацій, які відображають об'єктивний та суб'єктивний адаптивний ресурс толерантного співіснування соціальних суб'єктів та їх протестний потенціал

Формалізована система емпіричних показників соціальної напруженості повинна включати емпіричні індикатори, які відображають як загальне невдоволення соціальних суб'єктів наявною в суспільстві ситуацією і їхнє невдоволення можливостями свого впливу на ситуацію, так і невдоволення діями тих персоніфікованих соціальних сил, які, за уявленнями суб'єктів, здатні впливати на ситуацію. Крім того, повинні враховуватися характер та оціночний стан протягом часового континууму: як ретроспективна оцінка минулого стану ситуації, так і прогнозна оцінка майбутнього стану ситуації.

Список літератури

1. *Небоженко В. С.* Соціальна напруженість і конфлікти в українському суспільстві. — К.: Абрис, 1994.
2. *Міщенко М. Д.* Соціальна напруженість у суспільстві: проблеми виявлення та аналізу. — К.: НІСД, 1995. — 43 с.
3. *Мертон Р.* Соціальна структура і аномія // Социс. — 1992. — № 3. — С.104—114.
4. *Рукавишников В. О.* и др. Социальная напряженность: диагноз и прогноз // Социс. — 1992. — № 3. — С. 3—23.
5. *Головенько В. А.* Рівень соціальної напруженості та потенціал соціального протесту в суспільстві: Можливості соціологічного дослідження та прогнозування /В. А. Головенько// Український соціум: Соціологія. Політика. Економіка. Педагогіка : науковий журнал. — 2007. — № 5/6. — С. 137–152.
6. *Акініна П. В., Рязанцева С. В.* Диагностика социальной напряженности в обществе: региональный аспект. — Ставрополь : Сервисшкола, 2002. — 240 с.
7. Українське суспільство 1992–2013. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. — К.: Ін-т соціології АНУ, 2013. — 566 с.
8. *Дмитриев А. В.* Конфликтология: учебное пособие. — М.: Гардарики, 2000. — 320 с.

9. Плюснин Ю. М. Скрытая социальная напряженность. Подходы к разработке методов оперативной оценки уровня напряженности в обществе // Проблемы социальных технологий. Новосибирск, 1998. — Вып. 4. — С. 53–64.
10. Сірий Є. В., Нахабич М. А. Социологический портрет внеэлитных акторов социальных трансформаций в Украине // East European Scientific Journal/ Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe. — 2016. — Volume 4, № 5 (9). — P. 68–76.
11. Самушкин А. И. Социальная напряженность как общественно-политическое явление / А. П. Самушкин // Проблема социальной напряженности: материалы международной научно-практической конференции 5–6 июня 2010 года. — Пенза; Ереван; Прага: ООО Научно-издательский центр «Социосфера», 2010. — 178 с.
12. Сірий Є. В. Дослідження соціальної напруженості в українському трансформаційному соціумі // Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти; зб. наук. пр. Ч. II: VII Міжн. наук.-практ. конф. 30–31 травня 2016 р. Східно-український національний університет ім. В. Даля (м. Рубіжне). — С. 193–196.
13. Александрова Е. В. Социально-трудовые конфликты: пути разрешения: монография. — М., 1993. — 226 с.
14. Диагностика социальной напряженности в обществе: региональный аспект / под ред. П. В. Акинина, С. В. Рязанцева. — Ставрополь: Сервисшкола, 2002. — 240 с.
15. Данакин Н. С. Конфликты и технология их предупреждения / Н. С. Данакин, Л. Я. Дятченко, В. И. Сперанский. — Белгород: БЦСТ, 1995. — 315 с.
16. Владико О. Готовність населення України до соціального протесту [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.i-soc.com.ua/institute/16-vladiko.pdf>.
17. Волков А. Д. Протестные митинги в России конца 2011 — начала 2012 гг.: запрос на демократизацию политических институтов // Вестник общественного мнения: Данные. Анализ. Дискуссии. — 2012. — Т. 112, № 2. — С. 73–86.
18. Ключенко Е. О. Методологічні засади дослідження соціальної напруженості в суспільстві, що трансформується // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 1998. — № 4–5. — С. 41–55.

References

1. Nebozhenko V. S. Social'na napruzhenist' i konflikti v ukrains'komu suspil'stvi [Social tensions and conflicts in the Ukrainian society] K: Abris (1994): 48 p.
2. Mishhenko M. D. Social'na napruzhenist' u suspil'stvi: problemi vijavlennja ta analizu [Social tensions in society: the problem identification and analysis] K: NISR (1995):43 p.
3. Merton R. Social'naja struktura i anomija [Social structure and anomie] Socis 3 (1992):104–114.
4. Rukavishnikov V. O. i dr. Social'naja naprjazhennost': diagnost i prognoz [Social tensions: diagnosis and forecast] Socis 3 (1992): 3–23.
5. Goloven'ko V. A. Riven' social'noj napruzhenosti ta potencial social'nogo protestu v suspil'stvi: Mozhlivosti sociologichnogo doslidzhennja ta prognozuvannja [The social tensions and potential social protest in society: Possibilities of sociological research and forecasting] Ukrainian society: Sociology, Poli.Politika, economy, education: Scientific journal. — 09/2007. 5(6):137–152.
6. Akinina P. V., Rjazanceva S. V. Diagnostika social'noj naprjazhennosti v obshhestve: regional'nyj aspekt [Diagnosing the social tension in society: the regional aspect] Stavropol: Servis shool (2002): 240.
7. Ukrain's'ke suspil'stvo 1992–2013. Sociologichnij monitoring [Ukrainian society 1992–2013. The sociological monitoring] K.: Institute of Sociology, NASU (2013): 566.
8. Dmitriev A. V. Konfliktologija: Uchebnoe posobie [Conflictology: Tutorial] M.:Gardariki, 2000. — 320 p.
9. Pljusnin Ju. M. Skrytaja social'naja naprjazhennost'. Podhody k razrabotke metodov operativnoj ocenki urovnja naprjazhennosti v obshhestve [The hidden social tensions. Approaches to the development of methods for rapid assessment of the level of tension in the society] Novosibirsk. The Problems of social technologies 4 (1998): P.53–64.

10. *Sirij E. V., Nahabich M. A.* Sociologicheskij portret vnejelitnyh aktorov social'nyh transformacij v Ukraine [The sociological portrait non-elite actors of social transformations in Ukraine] // East European Scientific Journal/ Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe. V.4. 5(9) (2016):68–76.
11. *Samushkin A. I.* Social'naja naprjazhennost' kak obshhestvenno-politicheskoe javlenie [Social tensions as a socio-political phenomenon] The problem of social dressed: materials of the international scientific-practical conference on 5–6 June 2010. — Penza — Yerevan — Prague LLC Scientific-publishing center «Sociosphere» (2010): 178.
12. *Sirij E. V.* Doslidzhennja social'noi napruzhenosti v ukrains'komu transformacijnomu sociumi [The study of social tension in Ukrainian society transformation] Current issues, problems and prospects of development of the humanities in modern information space: national and international aspects. Collected Works. V. II: VII International scientific practical conference. East Ukrainian National University by V. Dal' (Rubezhnoe). 30–31 May (2016):193–196.
13. *Aleksandrova E. V.* Social'no-trudovye konflikty: puti razreshenija. [Social and labor conflicts: ways of solving] Monograph M. (1993): 226.
14. Diagnostika social'noj naprjazhennosti v obshhestve: regional'nyj aspekt [Diagnosis of social tension in society: the regional aspect] Stavropol: Service School (2002): 240.
15. *Danakin N. S.* Konflikty i tehnologija ih preduprezhdenija [Conflicts and their prevention technology] Belgorod: BCST (1995): 315.
16. *Vladiko O.* Gotovnist' naseleennja Ukraini do social'nogo protestu [The willingness of the Ukraine population to social protest] Accessed <http://www.i-soc.com.ua/institute/16-vladiko.pdf>.
17. *Volkov A. D.* Protestnye mitingi v Rossii konca 2011 — nachala 2012 gg.: zapros na demokratizaciju politicheskikh institutov [Protest rallies in Russia in the late 2011 — early 2012 e's.: the request to the democratization of political institutions] Public Opinion Herald Data. Analysis. Discussions. V. 112. (2) (2012): 73–86.
18. *Kljuenko E. O.* Metodologichni zasadi doslidzhennja social'noi napruzhenosti v suspil'stvi, shho transformuet'sja [Methodological bases of research of social tension in society, transforming] Sociology: theory, methods, marketing. 4–5 (1998): 41–55.

Стаття надіслана до редакції 14.12.2017

Серый Е. В.

факультет социологии КНУ имени Тараса Шевченко
просп. Глушкова, 4д, г. Киев, 03680, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ СИСТЕМНОГО АНАЛИЗА И ПОСТРОЕНИЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОЙ НАПРЯЖЕННОСТИ

Резюме

В данном материале, в ракурсе комплексного анализа исследовательских проблем изучения социальной напряженности отражены основные направления и попытки системного анализа объект-предметной системы социальной напряженности и построения ее концептуальной модели. Презентованы интерпретационные, операционализационные и экспликационные действия относительно явления социальной напряженности. Для программирования системы исследования социальной напряженности, ее оценивания и измерения в пределах мониторинговых опросных средств освещены основные фундаментальные вопросы и задания, принципы и пути их решения, в частности: операционализационно-экспликационные процедуры объект-предметных компонентов социальной напряженности, синтез ее рабочего понятия, уточнения исходного категориального аппарата, классификация и группирование факторов социальной напряженности, предметная определенность исследования, экспликация гносеологических средств исследования, полиструктурный анализ социальной напряженности, рабочие уточнения ее имманентных сторон в рамках ее системного анализа.

Ключевые слова: социальная напряженность, системный анализ, концептуальная модель, психологическая природа напряженности, факторы, компоненты, формы напряженности.

Siryi E. V.

Sociology faculty of Taras Shevchenko KNU
Glushkov Avenue 4d, Kiev, 03680, Ukraine.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE SYSTEM ANALYSIS AND CONSTRUCTION OF THE CONCEPTUAL MODEL OF SOCIAL TENSION

Summary

This article highlights the key trends and attempts systems analysis object-subject of social tensions and building a conceptual model of the system of complex analysis research study problem social tensions. Presented interpretation, explication and operational actions related to the concept of social tension. To study the system programming of social tension, its estimation and measurement in the range of monitoring questionnaires was funds highlight the major constituent questions and tasks, principles and ways of solving them, in particular: operationalization and explication procedure object-subject components of social tension, the synthesis of its working concepts, clarify original categorical apparatus, classification and grouping of the factors of social tension, objective certainty research explication epistemological means of research, analysis polystructural social tensions, clarify its immanent working parties as part of its system analysis.

Key words: social tension, system analysis, conceptual model, the psychological nature of tension, factors, components, forms of tension.